

ської діяльності, її раціоналізації і автоматизації.

Прикладом існування економічної логіки як комплексу формально-логічних досліджень структури наукового знання щодо об'єктів і процесів може бути розробка методами, що супроводжують і здійснюють оцінку еволюції економічного розвитку окремих країн.

Історичний досвід показує, що найтривалішим був процес утворення економічних основ суспільного буття. Їх ринковими механізмами забезпечено формування ринкової моделі господарювання, а потреба подолання суперечностей і вад ринкової економіки зумовила необхідність дотримання соціальної орієнтації.

На сучасному етапі держава не визначилася зі своїми пріоритетами у сфері корпоративних прав, не проявляє зацікавленості у масовому залученні капіталів у конкретні галузі АПК. Таким чином, капітали в певних сферах конкурують не між собою, а із зовнішнім середовищем, яке для України не досить сприятливе.

Зважаючи на унікальні особливості функціонування АПК, важливою є оптимізація тенденцій впливу реформ на аграрний бізнес, зокрема оптимізація потенційних можливостей корпоративних підприємств, форм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в умовах формування ринкового середовища і адаптації аграрного виробництва до світових стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азізов С. П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупій. – К. : ІАЕ, 2002. – С. 116–122.
2. Гальперін С. Б. Механізм аналізу і прогнозу діяльності корпоративних систем / С. Б. Гальперін, М. В. Дорднева, Ю. В. Мішин. – Новгород, 2001. – 57 с.

УДК 332.122+338.43

МОДЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Т. М. Білоусько, кандидат економічних наук

В умовах ринкових відносин у наш час одним із важливих ресурсів життєзабезпечення суспільства є продукція агропромислового комплексу. Рівень продовольчого споживання та його структура визначає не тільки умови відтворення й ефективного використання трудових ресурсів держави, але і впливає безпосередньо на її економічну безпеку. В свою чергу, цей рівень опосередковується системою соціально-економічних чинників, які визначаються продовольчою та макроекономічною політикою держави, є наслідком ринкової трансформації всієї економіки країни. Трансформація структури регіональної економіки в сільськогосподарському виробництві зумови-

ла суттєвий перерозподіл земельних ресурсів і майна на користь селянського та фермерського господарства, що сприяло мотивації праці та підприємництва у нових власників. Висловлюється гіпотеза, що саме цей сектор може зробити суттєвий внесок у вирішення продовольчої проблеми. Проте невизначеним залишається сільський сектор продовольчого комплексу, де є власні переробні цехи, млини, крупорушки, олійні тощо. В цьому контексті дуже важливою є оцінка ефективності продовольчого комплексу села та сільських районів, розуміння статусу підприємств, які є виробниками продовольства з позицій монополії територіальної громади на сировинні ресурси,

конкуренції дрібного й середнього підприємництва в селі з підприємствами харчової промисловості.

Формування ефективного механізму забезпечення продовольчої безпеки України як країни з перехідною економікою передбачає створення конкурентоспроможного продовольчого комплексу з оптимальною структурою виробництва, здатного в умовах міжнародної економічної інтеграції та глобалізації випускати високоякісну конкурентоспроможну продукцію, забезпечувати потреби населення у продуктах харчування та належний рівень продовольчої безпеки держави.

Науковими дослідженнями економічних проблем розвитку продовольчого комплексу та аграрно-промислового комплексу України та її регіонів займаються в Науковому центрі «Інститут аграрної економіки», у Раді з вивчення продуктивних сил України НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інституті регіональних досліджень НАНУ та інших провідних наукових установах України. В них основна увага приділяється проведенню аграрної реформи, формуванню принципів аграрної політики, трансформації відносин власності та соціальної сфери села. Значний внесок у розвиток теорії та методології зазначених досліджень здійснили, зокрема, Б. М. Данилишин [1], Л. В. Дейнеко [1], В. Г. Андрійчук, А. С. Лисецький [2, 3], В. М. Трегобчук [4], І. І. Лукинов [5], П. Т. Саблук [5], Б. Й. Пасхавер та ін. Ряд наукових праць присвячений факторному аналізу в АПК і, зокрема, економічному моделюванню [1, 2].

Метою статті є моделювання продовольчого комплексу сільського регіону для вирішення проблеми регіональної продовольчої безпеки й удосконалення організаційно-господарського й економічного механізму формування фінансових джерел наповнення бюджетів різного рівня з урахуванням соціально-економічних пріоритетів і агроекологічних чинників.

Для вирішення цих проблем було висунуто завдання – побудувати моделі економічного розвитку та стратегії удосконалення розміщення продовольчого комплексу сільського сектора.

Для вивчення проблеми розвитку і розміщення галузей продовольчого комплексу регіону необхідними є імітаційні моделі, які дозволяють оцінити множину варіантів. Актуальність моделювання обумовлена двома чинниками: по-перше, завершенням реформування відносин власності у базовій галузі продовольчого комплексу (ПК) і сегментацією галузевих ринків продовольства; по-друге, формуванням новітніх можливостей використання комп'ютерних технологій і моделювання економічного простору.

Методологія дослідження регіонального продовольчого комплексу та агропромислового комплексу (АПК) країни базується на постулатах економіко-математичного моделювання. Регіональна економічна модель – це парадигма (карта, опис, схема, граф) або прообраз (зразок) системи об'єктів оригіналу. Модель є віддзеркалення реального світу, а тому вона є інструментом, на якому імітують реальні економічні процеси. Стосовно продовольчого комплексу (ПК) моделювання має не тільки географічні (регіональні), а й інші, зокрема галузеві та секторні особливості. Конструктивна модель має відобразити інтегральні ознаки реальних економічних процесів, стан, динаміку та розвиток у регіональному, секторному та галузевому просторі, а також у їх взаємозв'язку. На системному макрорівні регіонів ідеться про проблеми сталого розвитку, складної взаємодії суспільства та природи. Відображення в моделях поведінки систем становить наукову основу розробки програм сталого розвитку, яка дає змогу замінити політику методичних спроб і помилок на політику прагматичного вибору варіантів розвитку. В економіці розрізняють три типові моделі: економічної бази, економетричні та «витрати – випуск».

Регіональний АПК моделюється у послідовності від територіальної організації об'єктів господарювання або територіальних господарських систем (господарств) до економіко-математичної моделі «витрати – виробництво». Невід'ємними компонентами моделі регіонального АПК є первинні сільськогосподарські ресурси, зокрема рілля, природні кормові угіддя, багаторічні насадження, худоба

і птиця – активна частина продуктивних сил виробництва.

Найбільш змістовною для певної територіальної системи сільськогосподарського господарства може бути модель «витрати – випуск з ресурсами», яка наочно показує не тільки

баланси валового обсягу продукції галузі, але й структуру земельних, речових і трудових ресурсів, які формують уявлення про виробничі сили галузі та його поточні витрати у просторі часу (рис.).

Групи галузей і сільськогосподарської продукції	Витрати в галузях сільського господарства			Товарна продукція галузей	Валова продукція галузей
	землеробство	тваринництво	допоміжне виробництво		
Зерно Цукровий буряк Олійні Картопля Овочі, фрукти Кормові	Насіння, втрати	Продукція на корм худобі та птиці	Продукція на корм робочій худобі	Товарна продукція землеробства	Валова продукція землеробства
Худоба, птиця Молоко Яйця Вовна Інші види	Органічні добрива	Яйця інкуб., Молоко телятам, втрати	–	Товарна продукція тваринництва	Валова продукція тваринництва
Роботи послуги	Оранка, транспорт	Енергія, Вода тощо	Транспорт тощо	Ринок послуг	
Ресурси					
Земельні Трудові Речові і інші	Рілля Праця Знаряддя	Пасовища Праця Обладнання	– Праця Машини		

Рис. Модель «витрати – випуск з ресурсами» для системи галузей сільського господарства в АПК

У приведеній схемі виділені основні чинники формування галузевої структури сільського господарства. Границі між галузевими ознаками і галузями є рухомими. Тому для того, щоб утримувати певну схему комбінацій і обмежити рамки галузей, виділені чотири рівні агрегування ознак, а саме: основні групи галузей виробництва; галузеві групи; галузі; галузеві технологічні процеси. Від основного сільськогосподарського виробництва виділяють супутні, допоміжні та технічно допоміжні галузі.

Галузі сільськогосподарського виробництва агрегуються з технологічних процесів і можуть бути визначені на множинах ознак:

- виробництво будь-якої продукції землеробства;
- виробництво будь-якої кінцевої продукції тваринництва;
- галузі з виробництва двох супутніх продуктів можуть визначатися як за кінцевим, так і супутнім продуктом;

- насінництво відрізняють від товарного виробництва продукції землеробства;
- селекційну роботу у тваринництві, вирощування худоби та птиці на плем'я відокремлюють від товарного виробництва;
- виробництво продукції землеробства на зрошувальних або осушених землях може бути виділене у самостійні галузі.

Структурними одиницями територіального сільського господарства є колективні сільськогосподарські підприємства і держгоспи, селянські (фермерські) господарства й особисті підсобні господарства населення, міжгосподарські формування і інші організації інфраструктури.

Територіальна організація сільськогосподарського виробництва передбачає визначення спеціалізованих зон і спеціалізації підприємств. Чинником такого поділу є попит на внутрішньому регіональному ринку, міжрайонний (міжрегіональний) попит на про-

довольство, а також експортний потенціал регіону для отримання валюти. Але сільське господарство не може бути надто спеціалізованим, зокрема в землеробстві. З іншого боку, моделі багатогалузевого господарства не виправдовують себе економічно, якщо не виділяти пріоритетні напрями діяльності. З огляду на це визначають основні, супутні та допоміжні галузі в рамках господарських формувань. Нарешті, слід наголосити на тому, що концентрація виробництва та землекористування не повинна передувати концентрації капіталу, тобто відповідати рівню розвитку продуктивних сил регіону. Порушення цього правила призводить до ганебних результатів банкрутства.

Основні галузі виробництва в господарських формуваннях – це такі галузі, які визначають стандартизований рівень надходжень від реалізації кінцевої продукції цього формування. Визнаним є 50-відсотковий рівень таких надходжень для визначення спеціалізації господарства. Якщо цей рівень не досягається жодним з товарних продуктів, то господарство не можна вважати спеціалізованим. Стандартизована спеціалізація – надійне обґрунтування оподаткування, інших напрямів фіскальної і аграрної політики.

Додаткові (супутні) галузі створюють з метою задоволення попиту основних галузей або для утилізації її відходів.

Допоміжні галузі – це галузі, які виконують певні роботи та функції, корисні для інших галузей. Мета створення таких підрозділів може бути визначена з необхідності утилізувати відходи допоміжних галузей.

Технічні допоміжні галузі виконують роботи промислового характеру для підтримання у робочому стані засобів виробництва.

Сільськогосподарське підприємство низовою ланкою виробництва в рамках регіонального поділу. Воно повинно мати всі елементи продуктивних сил галузі, бути юридично й економічно незалежним.

Особливістю сільськогосподарського виробництва і його продуктивних сил є те, що ця галузь найбільш тісно взаємодіє з живою природою, залежить від природно-кліматичних умов і має справу з біологічними елементами довкілля: землею, як біологічним об'єктом,

рослинним і тваринним світом у частині культурних рослин і домашніх видів худоби, птиці, звірів тощо.

Головним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Якість ґрунтів, кліматичні умови, вологозабезпечення, умови ландшафту є вирішальними чинниками організації і розміщення галузей сільськогосподарського виробництва. Ці чинники можуть бути віднесені до рангу географічних і створюють групу обмежень на виробничий профіль, галузеву структуру, концентрацію і спеціалізацію виробництва. Природно-кліматичні умови зумовлюють сезонність виробництва в галузях землеробства. Вони визначають можливість безперервності процесу праці у тваринництві.

Природно-сільськогосподарський район, який є первинною одиницею розподілу природного середовища, віддзеркалює основні кластерні ознаки: тип рельєфу, агротипи ґрунтів, єдність показників суми активних температур, еродованість земель, засоленість, підтопленість тощо. Чинники родючості ґрунтів вимірюються потужністю родючого покриву, кислотністю і вмістом гумусу у ґрунті.

Щільність населення і демографічна ситуація утворює другу групу чинників, які визначають галузеву структуру ПК і сільськогосподарського виробництва. Низька щільність населення є чинником напруженості балансів праці в сільському господарстві, обмеженого попиту на його кінцеву продукцію. Висока – призводить до негативного явища надлишку робочої сили в галузі та зменшення зайнятості сільського населення.

На третє місце варто поставити розвиток шляхового господарства і транспорту. Транспорт у сільському господарстві в умовах енергетичної кризи стає серйозним чинником обмеження виробництва. Особливо це стосується тих видів продукції, які мають обмежений термін зберігання, вимагають спеціалізованого перевезення тощо.

Віддаленість до залізничних станцій, пунктів оптових закупок зерна, підприємств переробної промисловості має вирішальне значення при розміщенні виробництва. Але особливістю сільського господарства є територіальна організація, яка об'єктивно роз-

різніє умови транспортування. Тому велике значення має будівництво шляхів із твердим покриттям за рахунок перерозподілу доходів рентного походження.

В інтересах кінцевого споживача маркетинг повинен будуватися на засадах скорочення транспортних витрат сільського господарства. Віддалені від транспортних мереж господарства мають розвиватися за окремими схемами поєднання галузей виробництва. Ці моделі повинні будуватися за критерієм мінімальних перевезень.

Визначення соціально-економічних пріоритетів розвитку регіонального ПК становить уявлення системи задач, вирішення яких пов'язане з певною сукупністю обмежень і заходів досягнення поставленої мети. Серед ключових задач треба назвати стабілізацію і поживлення економіки АПК. Відповідно до цього слід розділити стабілізаційний період з переліком своїх задач і період поживлення, для якого зміниться їх сутність.

Нарешті, пріоритетним є інформаційний напрям моделювання ПК. Саме інформація може стати чинником ринкової поведінки товаровиробників, вибору форм господарювання, реструктурування виробництва та посівних площ тощо.

Класифікація галузей сільського господарства має позитивістську пізнавальну та нормативну функції. Вона використовується для моделювання господарських формувань, планування їх діяльності, аналізу чинників ефективності використання земельних ресурсів, визначення результатів господарської діяльності тощо. З огляду на таку прагматику, класифікаційними ознаками можуть бути:

- номенклатура валової і кінцевої продукції галузі (продукти праці);
- особливості технології, засобів виробництва і предметів праці;
- форм господарювання і секторного поділу виробничої сфери.

Продуктовий підхід є найбільш поширеним при аналітичному моделюванні АПК, аналізі виробництва, управлінні. З огляду на багатосекторні моделі важливими є виділення основних, допоміжних і супутніх виробництв, які виробляють продукцію проміжного та кінцевого попиту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Дейнеко Л. В., Коваленко А. О., Коренюк П. І., Шелудько Е. І.]; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наукова думка, 2007. – 276 с.
2. Лисецький А. С. АПК: методологія планування розвитку регіонів / А. С. Лисецький // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 59–66.
3. Лисецький А. С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / Лисецький А. С. – К. : Оріони, 2005. – 374 с.
4. Трегобчук В. М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / Трегобчук В. М. – К. : ІЕ, 1999. – 56 с.
5. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України : наукова доповідь / НАН України. Інститут економіки. УААН Інститут аграрної економіки. Міжвідомча наукова рада НАНУ та УААН з питань агропромислового комплексу ; за ред. І. І. Лукінова та П. Т. Саблука. – К., 2000. – 60 с.